

ATATÜRK DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN SORUNLARDAN LOZAN BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ VE MONTREUX (MONTRÖ) BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİNE GİDİLEN SÜREÇ

Mervenur TUZAK*

Özet

Türk Boğazlarından geçiş rejimiyle ilgili tarihsel süreçte birçok siyasi ve hukuki süreç yaşanmıştır. Büyük devletlerin Boğazlara yönelik istekleri her zaman varlığını hissettirmiştir. Osmanlı Devleti'nin İstanbul'un fethi sonrasında Boğazlara yönelik hâkimiyeti 19. yüzyılın başlarına değin devam etmiştir. İkili ve çok taraflı antlaşmalarla Boğazlardaki Türk hâkimiyeti devam ettirilmeye çalışılmış ancak Mondros Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Boğazlar işgale uğramıştır. 1923 Lozan Sulh Muahednamesi'ne ilaveten imza edilen Lozan Boğazlar Sözleşmesi'yle Boğazlara geçiş serbestliğı ve Boğazlar Komisyonu getirilmiştir. 1930 sonrasında dünyada gelişen yayılmacı politikalar neticesinde Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin Türk Boğazlarının güvenliğini tehditten korumadığı endişesi ortaya çıkmıştır. Çünkü I. Dünya Savaşı ardından galip devletlerin yenilen taraftaki devletlere imzalattıkları anlaşmalar neticesinde güven problemi yaşanan birçok durum meydana gelmiştir. Bu durumdan etkilenen Türkiye de bu endişelerini 23 Mayıs 1933 tarihinde Londra'daki silahsızlanma konferansında dile getirmiştir. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'nde dile getirdiğı güvenlik endişesi ve çabaları neticesinde 1936'da Montrö Boğazlar Sözleşmesi imzalanmış ve Türkiye'nin egemenlik haklarına zarar veren ve güvenlik endişesi yaratan kısıtlamalardan kurtulmuştur. Bu çalışmada Lozan Boğazlar Sözleşmesi'yle birlikte Atatürk Dönemi dış politikasında meydana gelen egemenlik haklarından mahrumiyetin ve güvenlik endişesinin yarattığı sürecin anlatılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lozan Boğazlar Sözleşmesi, Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Güvenlik Endişesi, Silahsızlanma.

---

* Dr., mervenurtuzak@hotmail.com

**EFFECTS OF THE LAUSANNE STRAITS CONVENTION,
ONE OF THE PROBLEMS AFFECTING TURKISH FOREIGN
POLICY DURING THE ATATURK PERIOD, AND THE
PROCESS LEADING UP TO THE MONTREUX
CONVENTION**

Abstract

There have been many political and legal processes in the historical process regarding the regime of passage through the Turkish Straits. The aspirations of the great powers for the Straits have always made their presence felt. After the conquest of Istanbul, the Ottoman Empire continued to dominate the Straits until the early 19th century. Bilateral and multilateral treaties tried to maintain Turkish sovereignty in the Straits, but with the ratification of the Armistice of Mudros, the Straits were occupied. On July 24, 1923, with the Lausanne Straits Convention, which was concluded as an annex to the Lausanne Treaty signed on July 24, 1923, freedom of passage to the Straits and the Straits Commission were introduced. After 1930, as a result of the expansionist policies developing in the world, the concern arose that the Lausanne Straits Convention did not protect the security of the Turkish Straits from threats. Because after Great War I, as a result of the agreements signed by the victorious states to the states on the defeated side, there were many situations where there were problems of trust. Affected by this situation, Turkey expressed these concerns at the disarmament conference in London on May 23, 1933. As a result of Turkey's security concerns and efforts expressed in the League of Nations, the Montreux Convention was signed in 1936 and Turkey was freed from the restrictions that harmed its sovereignty rights and created security concerns. This study aims to explain the process created by the deprivation of sovereignty rights and security concerns that occurred in Atatürk's foreign policy with the Lausanne Straits Convention.

Keywords: Lausanne Straits Convention, Montreux Straits Convention, Security Concern, Disarmament.

GİRİŞ

Boğazlar sorunu çok uzun bir geçmişe sahip olmakla birlikte günümüzde de etkisi devam eden bir meseledir. Türk Boğazları görüşü uluslararası anlamda İstanbul ve Çanakkale Boğazlarıyla birlikte Marmara Denizi'ni tanımlamak amacıyla kullanılmıştır.¹ Özellikle 18. yüzyılla birlikte Türk Boğazlarının jeopolitik olarak önemi ortaya çıkmıştır. Dünya hâkimiyeti için boğazlara sahip olunması gerektiğini düşünen büyük devletler, bu bölgeyle ilgili politikalarını arttırmışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti I. Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı'nın imzaladığı Sevr Antlaşması'nı kabul etmeyerek Milli Mücadele'yi gerçekleştirmiştir. Türkiye kazandığı mücadeleden sonra Lozan Konferansı'nda savaşın diğer mağlup devletlerinden ayrılarak sulh muahedenesi şartları hususunda değişiklik yapabilmıştır. Ancak döneme bakıldığında yenilen Avusturya-Macaristan, Almanya ve Bulgaristan'ın gerçeklikten uzak ve güvenlik endişelerine sebebiyet veren antlaşmalara razı oldukları görülmüştür. Yenilen devletler arasında görülen Türkiye, Milli Mücadele'deki başarısı sayesinde Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'ın ağır şartlarla imzalamak zorunda kaldıkları bir antlaşmaya mecbur kalmamıştır. Türk Boğazları'nda Türkiye'nin hâkimiyet kurması isteği Lozan Sulh Görüşmeleri'nde savunduğu ancak istenilen çözüme ulaşamayan konulardandır. Atatürk döneminde dış politikasında sulh hudutlarını aşmadan Lozan Antlaşması'nda çözülemeyen ve varlığını devam ettiren sorunların diplomatik araçlarla ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Türk Boğazlarının askerden arındırılmasıyla birlikte Türkiye güvenlik endişelerini bir türlü yenememiştir. 1930'lu yıllara gelindiğinde 1920 yılından beri faal durumda olan Milletler Cemiyeti'nin (MC) büyük devletlerin kontrolünde olmasının yanında İtalya, Almanya ve Sovyetlerin yayılmacı siyasetine, Japonya'nın Mançurya saldırısına ve İtalya'nın Habeşistan'ı işgal etmesine engel olamadığı da bir gerçektir. Bütün bu güvenlik endişeleriyle birlikte meydana gelen bu olaylar neticesinde Türkiye, Boğazlarda yeni statü elde etmek için girişimlerde bulunmuştur. Bu çabalarının en önemli neticesi de Montrö(Montreux) Boğazlar Sözleşmesi olmuştur.

---

¹ Bülent Şener, "Türk Boğazları'nın Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi ve Hukuki Statüsü", **Tarih Okulu Dergisi**, S 17, Mart 2017, s. 469.

I. Dünya Savaşına Kadar Türk Boğazları

Osmanlı Devleti'nin 1453 yılında İstanbul'un fethinden 1696 yılında Rusya'nın Azak kalesini ele geçirmesine kadar olan dönem arasında boğazlarda mutlak Türk hâkimiyeti sürmüştür. Osmanlı, "İmparatorluğun Kadim İlkesi" denilen mutlak kapalılıktan ilk ödünleri kapitülasyonlarla (1535 Fransa, 1579 İngiltere, 1612 Hollanda) birlikte ticaret gemilerine vermiştir.² 1711 yılında Osmanlı tarafından kazanılan Prut Zaferi ile Ruslar tekrardan Karadeniz'den uzaklaştırılmıştır. Bu durum 1768 yılında başlayan Osmanlı-Rus muharebesine kadar sürmüştür. Ancak Osmanlı Devleti'nin bu muharebede aldığı büyük yenilgi neticesinde Küçük Kaynarca Antlaşması (21 Temmuz 1774) imzalanmıştır.³ Bu antlaşma ile Karadeniz'e kıyısı olan Çarlık Rusya Karadeniz'de sivil gemi bulundurabilme, ticaret yapabilme ve sivil gemilerini Boğazlardan geçirme hakkını elde etmiş, Karadeniz Türklerin dahili denizi olma niteliğini kaybetmiştir. Küçük Kaynarca Antlaşması ile Boğazların kapalılığı ilkesi devam etmesine rağmen Rusya'nın buradaki varlığı tehlike ve baskı kaynağı olmuştur. Napoleon Bonaparte'nin 1798 yılında Mısır'a çıkışı ardından Osmanlı'nın Rusya'dan destek istemesiyle bir Rus filosu İstanbul'a gönderilmiş ve bu filonun Boğazları geçip Akdeniz'e açılmasıyla Boğazlar Meselesi ortaya çıkmıştır.⁴ Bu dönemde Osmanlı güvenliğini garanti altına almak için Ruslarla biri gizli olan iki anlaşma yapmıştır. Gizli anlaşmayla birlikte Karadeniz bütün muharebe gemilerine kapanacak ve Rusya müttefik sıfatıyla ilk defa Boğazlardan muharebe gemilerini geçirme iznini almış olacaktır. 8 yıl süreli olan bu anlaşma 1805 yılında yenilenmiş ancak 1806 yılında Osmanlı, Boğazları Rus muharebe gemilerine kapatmıştır.⁵

Osmanlı, Fransa ve Rusya'nın 1807'de gerçekleşen görüşmelerinde Rusya'nın Boğazları istediğini duyunca destek arayışına girmiş bu nedenle İngiltere ile yakınlık kurmak zorunda kalmıştır. Bu yakınlık neticesinde Kale-i Sultaniye Antlaşması (5 Ocak 1809) imza edilmiş ve bununla başlayan süreçte Boğazların iki taraflı antlaşmalarla belirlendiği döneme girilmiştir. Bu anlaşmanın 11. Maddesi, sulh zamanlarında herhangi bir

² Deniz Vank, **Boğazların Hukuki Rejimi ve Türk Boğazları**, US-A Yayıncılık, Ankara 1998, s. 40-41.

³ Mustafa Hergüner, **Cumhuriyetimizin İlk Yıllarında Türk Boğazları ve Boğazlar Komisyonu Başkanı Vasıf (Femel) Paşa**, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2004, s. 14.

⁴ Jale Nur Ece, "Tarihten Günümüze Türk Boğazları'nın Geçiş Rejimi ve 80. Yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi", **VIII. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu**, İstanbul 2017, s. 75.

⁵ Kemal Baltalı, **1936-1956 Yılları Arasında Boğazlar Meselesi**, Yeni Desen Matbaası, Ankara 1959, s. 27.

ATATÜRK DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN SORUNLARDAN LOZAN
BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ VE MONTREUX (MONTRÖ) BOĞAZLAR
SÖZLEŞMESİNE GİDİLEN SÜRECİ

yabancı devletin muharebe gemisine izin verilmemesini garanti etmiştir. Anlaşmanın bu maddesiyle boğazların kapalılığı ilkesi uluslararası anlamda tanınmıştır. Ayrıca Boğazlar Meselesi de uluslararası bir nitelik kazanmıştır.⁶ Bu anlaşma neticesinde Türk Boğazları ile alakalı Osmanlı'nın mutlak egemenliği ve kimseye söylemeden düzenleme yapabilme yetkisi sona ermiştir.

Rusların Doğu'da Erzurum'a kadar ilerlemesi, Batı'da Edirne'yi işgali üzerine Osmanlı ve Rusya 14 Eylül 1829 tarihinde Edirne Antlaşması'nı imzaladılar. Bu anlaşma ile Ruslar, Karadeniz'de tam bir ticaret serbestisi elde etmiş ayrıca Karadeniz ve Boğazlar Osmanlı'nın muharebe durumunda olmadığı bütün ticari gemilere açık kalacaktır. Edirne Antlaşması'yla Karadeniz yalnızca Türk-Rus denizi olma özelliğinden çıkmış ve milletlerarası konuma sahip olmuştur. Türk ve Rus taraflarının imzaladığı Hünkâr İskelesi Antlaşması (8 Temmuz 1833) sayesinde Rusya istediği vaziyette Payitaht, Çanakkale Boğazı'nı yabancı muharebe gemilerine kapalı hale getirecek ancak Rus gemileri boğazlardan serbest bir şekilde geçmeye devam edebilecektir.⁷ Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın altı tane aleni ve bir mahrem maddesi bulunmakta ve sekiz yıl sürelidir. İki devlet tehlikede olduğunda karşılıklı olarak yardım yapmayı taahhüt etmiştir. Ancak antlaşmanın gizli maddesi ile askeri yardımı yalnızca Rusya üstlenmiştir. Osmanlı ise Rusya'nın kabul etmediği muharebe gemilerini boğazlardan geçirmemeyi kabul etmiştir.⁸

Hünkâr İskelesi Antlaşması'yla Rusya'nın Türk Boğazlarında nüfuzlu bir hale gelmesi İngiltere başta olmak üzere büyük devletleri rahatsız etmiştir. Bu nedenle Türk Boğazlarının statüsüyle ilgili Almanya, Rusya, Fransa, İtalya, Avusturya ve Osmanlı Devleti Londra'da toplanmıştır. Londra Boğazlar Sözleşmesi yanında Rusya'yla gerçekleştirilen Londra Mukavelesi (13 Mart 1841) imzalanmıştır. Bahsi geçen bu antlaşmalar ile Karadeniz'in tarafsızlığına son verilmiş, Osmanlı ile Rusya'nın Karadeniz'de muharebe gemisi bulundurabilme ve tersanelerde muharebe gemisi inşa edebilmelerine karar verilmiştir. Ayrıca Boğazlar yine muharebe ve sulh dönemlerinde yabancı muharebe gemilerine kapalı kalacak, Osmanlı Sultan'ı ister ise müttefik olan devletlerin muharebe gemilerinin

---

⁶ Şener, agm., s. 474.

⁷ Ece, agm., s. 76.

⁸ Beytullah Kazancı, Lozan ve Montrö Andlaşmalarında Türk Boğazları'nın Durumu, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Ankara 2007, s. 44.

Boğazlardan geçmesine izin verecektir.⁹ 1841 Boğazlar Sözleşmesi'yle Boğazlar konusunda olumsuz bir gelişme daha yaşanmıştır. Bu sözleşmeyle birlikte Kale-i Sultaniye Antlaşması'nda Osmanlı'nın mutlak egemenliğinden çıkan boğazlar, uluslararası bir statü kazanmıştır.¹⁰ Türk Boğazlarının çok taraflı antlaşmalarla belirlendiği döneme de bahsi geçen 1841 Boğazlar Sözleşmesi'yle girilmiştir.

Londra Boğazlar Sözleşmesi neticesinde müttefikler Osmanlı'nın egemenlik haklarını ilan ederek onaylamalarına rağmen ilk maddede bulunan Türklere boğazları kapalı tutabilme hükmüyle onun egemenlik haklarında bir zıtlığa sebebiyet vermişlerdir. Osmanlı, bu antlaşma ile sulh zamanlarında boğazlarla ilgili resmen tek taraflı kullanma hakkını kaybetmiş oluyordu. Ancak muharebe zamanında kendi takdiriyle Boğazları arzu ettiği devletin muharebe gemilerine açabilme hakkını elde etmiştir. Osmanlı bahsedilen bu hakkını 1853-1856 Kırım Muharebesi'nde kullanmıştır.¹¹ Kırım Muharebesi ardından ise Fransa, Osmanlı, İngiltere, Piyemonte Devletleri, Prusya ve Avusturya arasında imza edilen Paris Antlaşması'yla (30 Mart 1856) Boğazların kapalı kalmasını kabul eden 1841 Boğazlar Sözleşmesi'nin bu ilkesi doğrulanmış ayrıca Boğazlar, muharebe zamanları haricinde bütün devletlerin sivil gemilerine açık, muharebe gemilerine ise kapalı olacaktır.¹² Paris Antlaşması ile Boğazlar konusunda 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'nde bulunan madde tekrar edilmesine rağmen Paris Antlaşması eski statüye ek olarak Karadeniz'in tarafsızlaştırılması anlayışını getirmiştir.¹³

1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'yle meydana getirilen Boğazlar dengesi, 1856 Paris Antlaşması'yla Çarlık Rusya aleyhinde değişmiştir. Bu aleyhteki vaziyetini tersine döndürmek isteyen Rusya, Prusya'yla yaptığı muharebede Fransa'nın mağlup olması ardından 31 Ekim 1870 tarihinde Avrupalı devletlere nota göndererek, Paris Antlaşması'nda bulunan Karadeniz'in tarafsızlaştırılmasıyla ilgili hükmü kaldırdığını ve Şark Meselesini de gündeme taşımayacağını açıklamıştır. Bismark'ın önerisiyle Ocak 1871'de İngiltere'de toplanan Rusya, Osmanlı, İtalya, Avusturya, Fransa, Britanya ve Almanya'yla gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde 13

⁹ Hergüner, *age.*, s. 18-20.

¹⁰ Durmuş Yalçın (vd.), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2012.

¹¹ Muharrem Dördüncü, "1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine Kadar Boğazlar Meselesi", *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), 2001, s. 88.

¹² Ece, *agm.*, s. 77.

¹³ Kazancı, *agt.*, s. 52.

ATATÜRK DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN SORUNLARDAN LOZAN
BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ VE MONTREUX (MONTRÖ) BOĞAZLAR
SÖZLEŞMESİNE GİDİLEN SÜREÇ

Mart 1871 tarihinde imza edilen Londra Antlaşması'nın birinci maddesine göre “Karadeniz'in tarafsızlığı” nihayetlenmiş, Rusya ile Osmanlı'nın Karadeniz'de muharebe gemisi bulundurabilme ve tersane açabilmeleri karara bağlanmıştır.¹⁴

1877-78 Osmanlı-Rus Muharebesinde Osmanlı'nın kaybetmesi sonrasında Ayastefanos Antlaşması imzalanmış ve bu anlaşmayla 1841 Londra Antlaşması'nın hükümleri teyit edilmiştir. Ancak bu neticeden memnun olmayan İngiltere Berlin'de bir konferans toplamış ve 13 Temmuz 1878 tarihinde Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Osmanlı, Avusturya-Macaristan, Rusya, Büyük Britanya, Fransa, İtalya ve Almanya'nın aralarında imza edilen Berlin Antlaşması'yla 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi kararlarıyla birlikte Boğazların sulh zamanlarında açık olması ve muharebe zamanlarında ise Osmanlı inisiyatifine bırakılması belirlenmiştir.¹⁵ Boğazların kullanımıyla ilgili olarak 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi kararlarıyla belirlenen bu düzen, Dünya Savaşı'na değin varlığını devam ettirmiştir.

I. Dünya Savaşı ve Türk Boğazları

Türk Boğazları yukarıda bahsedilen Londra, Paris ve Londra Boğazlar Sözleşmeleri ardından Birinci Dünya Savaşı'nda müttefiklerin hedeflerinden biri olmuştur.

Osmanlı'nın Dünya Savaşı'nda kaybeden safta yer almasından sonra Mondros Mütarekesi'nin (30 Ekim 1918) imza edilmesiyle müttefikler İstanbul'u ve Türk Boğazlarını işgal etmişlerdir. Mondros Ateşkes Antlaşması'nda doğrudan boğazların yeni idare şekliyle ilgili olarak herhangi bir madde bulunmamasına rağmen anlaşmadaki birinci maddeye nazaran Boğazlar müttefik kuvvetlere açılmış ve bölgedeki askeri yerleşimlerin kontrolü onların olmuştur.¹⁶ Bu mütarekeyle İtilaf Devletleri yıllardır emelleri olan Türk Boğazları'na ulaşmışlardır.

16 Mart 1920 tarihinde Osmanlı başkentini işgal eden İtilaf Devletleri Mondros Antlaşması ile kurdukları düzenin devam etmesini sağlamak hedefiyle 24 Nisan 1920 tarihinde San Remo'da düzenledikleri antlaşma

---

¹⁴ Kazım Ökten, Montreux Boğazlar Sözleşmesi, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Edirne 2008, s. 27-28.

¹⁵ Ece, agm., s. 78.

¹⁶ Furkan Kaya, “İkinci Dünya Savaşına Kadar Türk Boğazları Jeopolitiği”, **Karadeniz Araştırmaları**, 2021, s. 597.

önerisini 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması adında bir oldu-bitti ile Osmanlı Hükümeti'ne kabul ettirdiler. Sevr Antlaşması'yla Boğazlara tam serbesti gelmiş, her devletin ticaret ve muharebe gemileri kayıtsız şartsız, muharebe ve sulh durumunda giriş yapabileceği ilkesi yer almıştır.¹⁷ Sevr Antlaşması'nın 37. maddesinde bahsedilen muharebe ve sulh dönemlerinde açıklık ilkesinin temini için yeni tedbirler alınması gerektiği ve bu nedenle Boğazlar Komisyonu adını alacak bir komisyon teşkil edileceği yazılmıştır. Komisyonun görevleri ve yetkileri¹⁸ yine antlaşmanın ilgili maddelerinde yer almıştır.¹⁹

Düşman kuvvetlerinin işgali ardından Anadolu'da filizlenen Milli Mücadele hareketi Sevr Antlaşması'nın asla hayata geçmeyeceğinin bir göstergesi olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, Sevr Antlaşmasıyla ilgili olarak Sevr'in daha önce gerçekleştiren bir projenin neticesi olmadığını, Müttefiklerin Yunan Başbakanı Venizelos'un katılımıyla hazırlandığını ve Osmanlı hükümetinin ise 10 Ağustos 1920 imzaladığını söylemiştir.²⁰ Sevr Antlaşması Boğazlar üzerindeki Türk hâkimiyetini hiç hükmünde sayan bir antlaşma olarak daha yürürlüğe girmeden Türklerin azmiyle birlikte yok edilmiştir.²¹

Milli Mücadele hareketinin Anadolu'da hızlanmasıyla 28 Ocak 1920 tarihinde İstanbul'da Meclis-i Mebusan tarafından oy birliği ile Misak-ı Milli Beyannamesi kabul edilmiş, 17 Şubat 1920 tarihinde ilan etmiştir. Misak-ı Milli, altı maddeden oluşmakta ve kararların dördüncü maddesi Boğazlarla ilgilidir. Madde dörde göre Halife'nin ve Padişahın bulunduğu Payitaht ile Marmara Denizi'nin güvenliği bütün tehlikelerden korunmalıdır. Aslında tamamıyla bir güvene alınmalıdır. Söylenen şartlara uyulmasıyla Akdeniz ve Karadeniz Boğazları'nın uluslararası ticari ve ulaşımı aşikâr hale getirilmesiyle ilgili, imzalayan ve ilişkili devletlerin birlikte alacakları karar geçerli olacaktır. Bu maddeye göre Boğazlar, güvenliğinin sağlanması şartıyla, uluslararası kullanıma açılmalıydı.²²

---

¹⁷ Kazancı, *agt.*, s. 64.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Seha L. Meray, Osman Olcay, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2020.

¹⁹ Cemil Birsnel, **Lozan, Cilt I**, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul 1933, s. 310.

²⁰ (Gazi) Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Kaynak Yayınları, Eylül 2015, s. 571.

²¹ Cemal Tukin, **Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi**, Üniversite Matbaacılık, İstanbul 1947, s. 378.

²² Hergüner, *age.*, s. 28-29.

ATATÜRK DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN SORUNLARDAN LOZAN
BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ VE MONTREUX (MONTRÖ) BOĞAZLAR
SÖZLEŞMESİNE GİDİLEN SÜRECİ

11 Ekim 1922 tarihinde Yunanistan'la Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmayla birlikte Milli Mücadele'nin askeri safhası tamamlanmıştır. Antlaşmanın Boğazlarla ilgili 2. maddesinde sulh süresince Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının sahillerinden başlayarak ana kara arasındaki 10 km derinlikteki alan sınır olarak belirlenmiştir.²³

Lozan Boğazlar Sözleşmesi

Milli Mücadele ardından Lozan Konferansı'nda Türk Hükümeti adına katılan Türk heyetiyle sulh imzalanması kararlaştırılmıştır. Bu konferansta Boğazlar konusunda uzun münakaşalar yaşanmıştır. Burada üç tezin ileri sürüldüğü görülmüştür. İlk olarak Lord Curzon'un İngiliz tezine göre mutlak geçiş serbestliği, askerden arındırılma ve kontrolü kapsıyordu. Çiçerin tarafından ileri sürülen bir diğer tez ise mutlak kapalılık ve dolayısıyla Türklerin Boğazlar üzerindeki hâkimiyetini ileri sürmüştür. İsmet Paşa tarafından ileri sürülen Türk tezi ise mutlak serbestlik ve mutlak kapalılık ilkelerinin arasında bir ifadeydi. Türk tezinde Misak-ı Milli kararlarına sadık kalınıyordu.²⁴ Konferans süresince tartışılanlar neticesinde Türk Boğazları için Lozan Sulh Muahedenamesi ve bununla birlikte Lozan Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır. Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ni Fransa, Japonya, İtalya, İngiltere, Bulgaristan, Yugoslavya, Yunanistan, Romanya, Portekiz, Belçika, SSCB²⁵ imzalayan taraflardır. Anlaşma neticesinde Türk Boğazlarından muharebe ve sulh dönemlerinde deniz ve hava yollarında geçiş serbestliği kabul edilmiştir. Muharebede olması koşuluyla Türkiye'nin düşmana ait gemi ve uçakların geçişini engelleyebileceği ancak tarafsız devletlerin gemilerinin Türkiye'nin düşmanına yardımcı olmamaları şartıyla geçişine izin verilmiştir.²⁶ Bu anlaşmaya ek olarak kabul edilen Lozan Boğazlar Sözleşmesi (24 Temmuz 1923) ile getirilen yeni düzende Türkiye, boğazlarda güvenlik ve savunma haklarından mahrum kalmıştır. Antlaşmanın boğazlar rejimiyle ilgili ana ilkelerini meydana getiren 23. maddeye nazaran Türk Boğazları'nda sulh ve muharebe durumlarında deniz ve hava geçişleriyle birlikte ulaşım serbest olacaktır.

---

²³ Kaya, agm., s. 599.

²⁴ Baltalı, age., s. 40.

²⁵ SSCB'nin anlaşmayı imzalayacağı haberinin "Sovyet Rusya Türk Boğazları Anlaşmasını İmzalayacak" başlığıyla Amerikan basınında yer aldığı görülmektedir. "Soviet Russia to Sign Turkish Straits Treaty", *New Britain Herald*, 20 Temmuz 1923, s. 1.

²⁶ Meltem Sarıbeyoğlu Skala ve Hilal Cecanpınar, "85. Yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi: Türkiye ve Karadeniz'e Kıyıdaş Devletler Açısından Önemi", *Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Dergisi*, C 29, S 1, 2021, s. 61-62.

Lozan Boğazlar Sözleşmesi'yle birlikte Boğazlardan geçiş serbestliği ve askersizleştirilen bölgenin güvenliği Milletler Cemiyeti'nin teminatı altına alınmıştır.²⁷ Sözleşme'nin 10. ve 16. maddeleri Boğazlar Komisyonu'nun kurulması ve görevleriyle ilgilidir. Boğazlar Komisyonu yönetim, denetim ve teknik konularda hizmet vermek amacıyla uluslararası bir statüde meydana getirilmiştir. Komisyonda Bulgaristan, Fransa, Yugoslavya Romanya, Japonya, SSCB, Yunanistan, İngiltere ve Türkiye'yi temsil eden birer temsilci olacak aynı zamanda Türk temsilcisi başkan konumunda bulunacaktır.²⁸ Ayrıca Boğazlar Komisyonu Milletler Cemiyeti'ne verilmek amacıyla her sene raporlar da hazırlayacaktır.²⁹ Boğazlar Komisyonu'nun yetkilerine bakıldığında Sevr Antlaşması'nda belirlenen komisyonun yetkilerine göre sınırlı olmasına rağmen bu komisyonun varlığı Türkiye'nin tam bağımsızlığını sınırlamaktadır.³⁰ Boğazlar Komisyonu'yla alakalı Mustafa Kemal Atatürk söylevinde şunları söyler: “Komisyonun riyaseti bize verilmiştir. Komisyonun vazifesi gemilerin Boğazlar'dan geçişi keyfiyetinin Boğazlar Mukavelesi hükümlerine uygun olmasına itinadan ibarettir.” Ayrıca komisyon her yıl MC'ye bir rapor iletacaktır. Bu antlaşmayla İstanbul'daki uluslararası Sıhhiye Meclisi yürürlükten kaldırılarak sıhhiye konuları Türk Devletine bırakılmıştır.³¹

Boğazlar Sözleşmesi Türkiye'yi tam anlamıyla memnun etmekten uzaktı. Çünkü bu antlaşma ile Türkiye'nin güvenliği tehlikeye düşüyordu. Emniyet tedbirlerinden uzak kalan Türkiye de Boğazlar Komisyonu'nun varlığı da egemenlik haklarına zarar vermekteydi. Boğazlarda asker bulunduramayan Türkiye, Anadolu ve Trakya'da asker bulundurarak ani bir saldırıya karşı önlem alıyordu ancak bu da güçlükleri beraberinde getiriyordu. Boğazlardan geçiş serbestliği ve Türkiye'nin güvenliği garantisi MC'de bulunmasına rağmen MC'nin harekete geçmesi için oylama yapması gerekiyordu.³² Türkiye'nin Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde Boğazlar üzerindeki egemenliği kısıtlayıcı maddeleri gönülsüzce de olsa kabul etmesinin nedeni, Konferansın en kısa sürede sulhla bitmesini istemesine ek

²⁷ Mehmet Gönübol, Cem Sar, “1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996, s. 120.

²⁸ Hüseyin Tosun, “Montrö Boğazlar Sözleşmesi (Boğazlar Sorununda Son Aşama)”, **Atatürk Yolu Dergisi**, C 4, S 13, 1994, s. 97.

²⁹ **Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi**, Yer. 254-712-43, 31. 10. 1931.

³⁰ Bozkurt, Abdurrahman, “Boğazlar Komisyonu'nun Kuruluşu ve Faaliyetleri (1924-1936)”, **Public and Private International Law Bulletin**, 37(1), 2014, s. 7.

³¹ Atatürk, *age.*, s. 582.

³² Baltalı, *age.*, s. 47-48.

ATATÜRK DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN SORUNLARDAN LOZAN
BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ VE MONTREUX (MONTRÖ) BOĞAZLAR
SÖZLEŞMESİNE GİDİLEN SÜRECİ

olarak MC'nin meydana getirdiği ortaklaşa güvenlik sisteminin işe yarayacağını ayrıca uluslararası arenada silahsızlanmanın hayata geçeceğine inanmasıydı.³³

Montreux (Montrö) Boğazlar Sözleşmesi

Türkiye, Lozan Görüşmeleri'nden sulhla ayrılmak için Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin egemenliği kısıtlayıcı bazı maddelerine rağmen imzalamıştır. Bu sözleşme 13 yıl süresince yürürlükte kalmış ve büyük sıkıntılara neden olmamıştır. Ancak Lozan Sulh Muahedenesi'yle belirlenen Boğazlar rejiminde herhangi bir saldırı durumunda kesin bir hüküm olmaması Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmekteydi. 1932'de ise MC silahsızlanma konferansının başarısız olması ve Hitlerin iktidarıyla Türkiye'nin güvenlik endişeleri artmıştır. Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin belirli bir süresi bulunmamasına rağmen Türkiye, 1933'ten sonra³⁴ Avrupa'da siyasi gerginliklerin başlamasıyla Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin mevcut koşullara uygun hale getirilmesi ve Türkiye'nin güvenliğinin sağlanması gerekçesiyle birçok girişimde bulunmuştur.

Türkiye'nin Boğazlar konusunda güvensizliği ve yeni bir anlaşma isteği Washington'da yayımlanan The Evening Star gazetesine yansımıştır. "Türkiye Boğazların Kontrolü İçin Yeni Bir Anlaşma Arıyor" başlıklı haberde Türk Boğazları üzerindeki askeri yetki sorununun önem kazandığı ve Türk Hariciye Nazırı Dr. Tefvik Rüştü Bey'in (Aras) Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin feshedilmesi talebi konusunda Karadeniz'e kıyısı olan tüm devletleri uzlaştırmaya çalıştığından bahsedilmiştir.³⁵ Ayrıca The New York Times gazetesi de "Türkiye Boğazları Savunma Hakkı İstiyor" başlıklı haberinde Türkiye'nin Çanakkale Boğazı'nı yeniden tahkim edebilmek için mevcut antlaşma maddesinin değiştirilmesini istediğini yazmıştır.³⁶ Bu dönemde Türkiye'nin güvenlik endişelerini dile getirmesinin yanında Le Petit Journal gazetesinde Saint Brice makalesinde Yunanistan'da meydana

---

³³ Sami Doğru, "Türk Boğazları'nın Hukuki Statüsü: Sevr ve Lozan'dan Montrö'ye Geçiş", **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 15 (2), 2013, s. 149.

³⁴ Bu dönemde, Japonya Mançurya'ya saldırmış, İtalya Habeşistan'ı işgal etmiş ve Almanya Ren bölgesini askerleştirme ve silahlandırmaya girişmiştir. Ayrıca Milletler Cemiyeti'nin hedefi olan güvenlik sisteminin işlevsiz kaldığı görülmüştür. Doğru, agm., s. 152.

³⁵ "Turkey Is Seeking New Treaty For Control Over The Straits", **The Evening Star**, 3 Eylül 1933, s. 3.

³⁶ J. W. Kernick, "Turkey Asks Right To Defend Straits", **The New York Times**, 17 Haziran 1934, s. 58.

gelen isyanın Türklerin boğazlar konusundaki iddiasını desteklediğini öne sürmüştür.³⁷

Türkiye, 1923 tarihinde imzaladığı Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin meydana getirdiği rejimi değiştirmek ve yeni rejim meydana getirmek için İngiltere'nin başkentinde gerçekleştirilen “Silahların Azaltılması ve Sınırlandırılması Konferansı”nda (24 Mart 1933), Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ndeki İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nın kıyı şeridiyle Marmara Denizi'ndeki askersizleştirilmesi ve silahsızlandırılması maddelerinin yürürlükten kalkmasını istemiştir. Bu isteği ise konferansın konusu ile alakalı bulunmadığı iddiasıyla gündeme getirilmemiştir.³⁸ Tevfik Rüştü Aras Cenevre'deki beyanatında, Türk sahillerinin güvenliğinin sağlanması gerektiğinden, İngiliz projesinde sulh antlaşmalarındaki askeri maddelerin ilga edildiğini görmenin Türkiye'yi çok memnun ettiğini ayrıca bu projeye Boğazlar ve Trakya'daki askerden arındırılmış bölgelerinde ilave edilmesi gerektiğini söylemiştir.³⁹ Cumhuriyet gazetesinin Tevfik Rüştü Bey'in Cenevre silahları bırakma konferansında Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarındaki askerden arındırılmış bölgelerin kaldırılmasını istediğini ve bu isteğini “o kadar makul, o kadar mantıkî o kadar haklıdır ki konferansın bu teklifi kabul etmekten başka çaresi yoktur” şeklinde ifade ettiği görülmektedir.⁴⁰

Türkiye'nin Boğazlar konusundaki isteklerine karşılık Avam kamarasında konuşan Eden, Çanakkale'de yeniden istihkâmlar inşa etmek konusunda Ankara'dan resmi bir açıklama olmamasına rağmen Türkiye'nin bu konuyu en uygun zamanda açıklama isteğinde olduğunu bildirmiştir.⁴¹ Sonrasında MC Konseyi, Almanya'yla gerçekleştirdiği olağanüstü toplantısında (17 Nisan 1935), söz alan Hariciye Nazırı T. Rüştü Bey, Boğazların silahsızlandırılmasıyla alakalı olan maddelerin ülkesinin güvenliğini tehlikeye atması nedeniyle, kaldırılmasını istemiştir. Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ni onaylamamış olan SSCB, Türkiye'nin dile getirdiği bu isteğine olumlu bakmasına rağmen İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcileri, bu konunun görüşülen konuyla alakalı olmadığını söyleyerek Türkiye'nin isteğini reddetmiştir. Türkiye, iddiasından vazgeçmeyerek bu konudaki

³⁷ “Boğazlar Meselesi”, *Cumhuriyet*, 14 Mart 1933, s. 8.

³⁸ Kudret Özersay, *Türk Boğazlarından Geçiş Rejimi*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara 1999, s. 59.

³⁹ *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1933, s. 1.

⁴⁰ “Boğazlar Meselesi”, *Cumhuriyet*, 26 Mayıs 1933, s. 1.

⁴¹ *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1936, s. 1.

ATATÜRK DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN SORUNLARDAN LOZAN
BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ VE MONTREUX (MONTRÖ) BOĞAZLAR
SÖZLEŞMESİNE GİDİLEN SÜRECİ

isteğini Mayıs 1935’de Balkan Antantı Konseyi’nin Bükreş’teki kurulunda sonrasında Eylül’de MC Genel Kurulu’nda tekrar etmiş ancak herhangi bir neticeye ulaşamamıştır. Türkiye bu girişimleriyle tek taraflı oldubitti yerine barışçı yollarla sözleşmeyi değiştirmek istemiştir. MC’nin, Habeşistan saldırısı gerekçesi ile İtalya’ya yönelik tedbirlere karar verdiği Kasım 1935 toplantısında isteklerini tekrardan dile getiren Türkiye, nihayet müspet bir karşılık almıştır.⁴²

Türkiye bu konudaki isteğini uluslararası hukukta bulunan “Rebus sic Stantibus” yani “şartlar değişinde kaideler değişir” prensibine dayandırmaktadır. Bu nedenle 11 Nisan 1936 tarihinde Lozan Konferansı’nda bulunan tüm devletlere ayrıca MC’ye uluslararası bir konferansın meydana getirilmesi ve mevcut sözleşmenin maddelerinin düzenlenmesine ilişkin nota göndermiştir.⁴³ Türkiye’nin antlaşmaya taraf olan devletlere gönderdiği nota İtalya haricinde diğer devletler tarafından olumlu karşılık bulmuştur. İtalya’nın Habeşistan’a saldırdığı vakit MC’nin uyguladığı tedbirlere Türkiye’nin de destek vermesi İtalya’nın notaya olumsuz yanıt vermesinin sebebidir.⁴⁴ Lozan Boğazlar Sözleşmesi’nde imzası olan devletlerin Türk notasına olumlu yanıt vermeleriyle görüşmenin yapılacağı kesinleşmiştir. Yer ve tarih konusunda yapılan görüşmeler neticesinde 22 Haziran’da Montrö’de toplanılması kararı alındı.⁴⁵

The New York Times gazetesinin “Boğazlar Konferansı” başlıklı yazısında Türkiye’nin egemenlik haklarını kısıtlayan anlaşma hükümlerinden kurtulmak için ilgili devletlerin onayına sunduğu önerisinin olumlu karşılandığından bahsetmiştir. Hatta bazı ülkelerin sözcülerinin Türkiye’nin uzlaşmacı tavrını övdükleri ve dolaylı yoldan bu yöntemi son zamanlarda Japonya, Almanya ve İtalya’nın anlaşmaları tek taraflı feshi yöntemiyle karşılaştırdıklarından söz edilmiştir.⁴⁶

Konferansa katılacak Türk heyetine Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Aras başkanlık yapmıştır.⁴⁷ The New York Times gazetesi Boğazlar

---

⁴² Özersay, *age.*, s. 59.

⁴³ Figen Atabey, “Lozan Sonrasında Boğazlar Sorununun Çözümü: Montreux Boğazlar Sözleşmesi”, *History Studies*, 5 (5), September 2013, s. 21.

⁴⁴ Ökten, *agt.*, s. 67-68.

⁴⁵ Burgaç, Murat, *Montrö Meydan Muharebesi –Bir Diplomasi Savaşı-*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2021, s. 122.

⁴⁶ “The Straits Conference”, *The New York Times*, 24 Haziran 1936, s. 22.

⁴⁷ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi*, Yer. 65-48-14, 10.06.1936.

Sözleşmesi'nin gözden geçirilmesine ilişkin konferansa katılacak Türk heyetine Aras'ın başkanlık yapacağını söylemesinin yanında Aras'ın danışmanlarıyla beraber kırk kişilik bir heyetin 20 Haziran'da Montrö'de olmasının beklendiği söylenmiştir.⁴⁸

Montreux Konferansı, İtalya dışında Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde imzacı bulunan bütün devletlerin temsilcilerinin katılımıyla İsviçre'nin Montreux şehrinde 22 Haziran 1936 tarihinde toplanmıştır.⁴⁹ Tevfik Rüştü Aras, Türk tezini anlatarak “Projemizi kabul ederseniz iki asırdır harb zavysinden görülen Boğazlar bir vifak geçidi olacaktır” demiştir.⁵⁰ Tarih 23 Haziran 1936'yı gösterdiğinde Türkiye, mevcut Boğazlar Sözleşmesi'nin iptal edilmesiyle birlikte yenilenebilmesi için yeni taslağını önermiş, önerisi üzerinde altıncı oturuma kadar (6 Temmuz 1936) görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İngiltere ise Türk önerisinin görüşülmesi esnasında Karadeniz'e kıyısı bulunan-bulunmayan devletlerin aralarında meydana gelebilecek çıkar çatışmalarını yumuşatabilmek amacıyla 4 Temmuz 1936 tarihinde Türkiye'nin tasarı önerisinin revize edilmiş hali anlamına gelen yeni bir öneri sunmuştur. Bu önerisi, bazı değişiklikler ile kabul edilerek ve 20 Temmuz 1936 tarihinde de imza edilmiştir.⁵¹ İmzalanacak bu antlaşmayla birlikte “Atatürk Türkiye'sinin Lozan'da kazandığı büyük zafer” tamamlanmıştır.⁵² Büyük bir çaba neticesinde yürürlüğe giren sözleşmenin yirmi dokuz maddesi, dört ilavesi, bir tane de protokolü vardır.⁵³ İngiltere, Yugoslavya Japonya, Türkiye, Bulgaristan, Yunanistan, Fransa, Romanya ve SSCB anlaşmacı devletlerdendir. İtalya ise sonrasında sözleşmeyi onaylamıştır.⁵⁴ Hatta anlaşma üzerinde mutabık kılındığı zaman İtalya'nın imzasına açık bırakılması kararlaştırılmıştır.⁵⁵

Boğazlar rejimiyle ilgili olarak imzalanan Montreux Antlaşması'nın 24. maddesi mucibince 1939 senesine mahsus olan yıllık raporların beş nüshasının imzacı devletlerin ve imzacı olmayan devletlerin Sefaretlerine

⁴⁸ “To Head Turkish Group”, *The New York Times*, 12 Haziran 1936, s. 2.

⁴⁹ *Cumhuriyet*, 22 Haziran 1936, s. 1.

⁵⁰ *Cumhuriyet*, 23 Haziran 1936, s. 1.

⁵¹ Özersay, *age.*, s. 63.

⁵² *Ulus*, 20 Temmuz 1936, s. 1.

⁵³ Antlaşmanın maddeleri için bkz. Seha L. Meray, Osman Olcay, *Montrö Boğazlar Konferansı Tutanaklar, Belgeler*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2020.

⁵⁴ Cemil Bilsel, *Dünya Barış Buhranında Boğazlar –Türk Boğazları–*, Dorliyon Yayınları, Ankara 2022, s. 47.

⁵⁵ *Ulus*, 17 Temmuz 1936, s. 1.

ATATÜRK DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN SORUNLARDAN LOZAN
BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ VE MONTREUX (MONTRÖ) BOĞAZLAR
SÖZLEŞMESİNE GİDİLEN SÜRECİ

gönderilmiştir.⁵⁶ Türk Boğazlarından geçiş rejimi ve Boğazların güvenliğini düzenleyen bu sözleşme 1923 Lozan Antlaşması'yla beraber imzalanmış olan Boğazlar Sözleşmesi'nin yerine geçmiştir. Bu sözleşmenin eskisine nazaran Türkiye'nin güvenliğine ve egemenlik haklarına daha uygun olmuş bu nedenle bugüne kadar geçerliliğini korumuştur.⁵⁷ Bu sözleşme ile Türkiye'nin boğazlar üzerindeki egemenlik haklarını kısıtlaya Boğazlar Komisyonu da kaldırılmıştır. Önerilen yeni 21. maddeye göre "Boğazlar rejimine ilişkin olarak 24 Temmuz 1923'te Lozan'da imzalanmış sözleşmenin 12. maddesiyle kurulması öngörülmüş olan uluslararası komisyonun yetkileri Türk hükümetine aktarılacaktı". Bu maddenin onaylanması ardından Boğazlar Komisyonu kaldırılmıştır.⁵⁸

Montrö Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Hariciye Nazırı Tevfik Rüştü Bey, konuşma yaparak bu neticeyi almak için bir aya yakındır çalıştıklarını bu çalışmayla birlikte en sorunlu konuların halledilebileceğinin gösterildiğini ve Türk milleti namına teşekkürlerini iletmıştır. Tevfik Rüştü Aras'ın konuşması ardından İngiliz murahhası olan Lord Stanney, konferans başladığında Türkiye'ye, bu konferansı toplamak amacıyla aracı olmaya karar verdiklerinden dolayı görüşmelerin başarılı bir şekilde neticelenmesinden memnuniyet duyduğunu söylemiştir. Ayrıca Stanney, elde edilen konferans ahdi sayesinde uluslararası konuların da bu şekilde çözülebileceğinin görüldüğüne dikkat çekmiştir.⁵⁹

Montrö Konferansı'yla ilgili Ulus gazetesinde yayımlanan bir haberde antlaşma içerisinde "Türkiye taahhüd ederse, Türk noktai nazarına uyarsa, Türkler muvafakat ederse!" cümlelerinin varlığına dikkat çekilmiştir. Makalenin yazarı Neşet Halil Atay, konferansa iştirak eden devletlerin Türkiye ile ilgili fikirlerinin uluslararası çıkarlara uygunluğu düzleminde görüldüğünü ve bu yüzden boğazlar meselesinin Montrö de halledilebildiğini söylemiştir.⁶⁰ Atay, bu antlaşmaya kadar Türkiye'nin ümitsiz günler geçirdiğini ve oylanacağı günden imzalanacağı ana kadar münakaşalara sebebiyet verdiğini dile getirmiştir.⁶¹ Yunus Nadi antlaşmayla ilgili olarak "Boğazlar davamızın arzı şekli, telâkkisi tarzı ve nihayet neticesi

⁵⁶ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Yer. 222-499-7, 08. 04. 1940.

⁵⁷ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1983, s. 493.

⁵⁸ Burgaç, *age.*, s. 352-353.

⁵⁹ "Montreuxde Mukavelename İmza Edildi", *Akşam*, 21 Temmuz 1936, s. 4.

⁶⁰ Neşet Halil Atay, "Montrö Konferansı ve Türk Diplomatları", *Ulus*, 26 Temmuz 1936, s. 1.

⁶¹ Neşet Halil Atay, "Konferans ve Konferansın Son İki Günü", *Ulus*, 27 Temmuz 1936, s. 1.

insanlığın maneviyatını yükseltecek kuvvetli numunelerdir. Bunların kaideleri teyiddeki rolleri hiç olmazsa bize temin ettiği faydalar kadar büyüktür. Boğazlar meselemizle yalnız kendimize değil, bütün insanlığa hizmet ettik”⁶² demiştir.

20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanması ardından 9 Kasım 1936’da hayata geçen Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin⁶³ iki mühim niteliği bulunmaktadır. Bu sözleşmeyle Lozan’ın Türkiye açısından yarattığı güvenlik endişesini doldurmasıdır. Diğer yandan Sözleşme, uluslararası ilişkilerde mevcut anlaşmaların görüşülerek ve barışçıl çözümlerle günün koşullarına uygulanabileceği görülmüştür.⁶⁴

Montrö’nün Türkiye için önemine Türk basınının değindiği görülmektedir. Ulus gazetesinde “Montröden Çıkan Neticeler” başlığı altında Montrö sonucunda yalnızca zaruri bir hakkın alınmadığı aynı zamanda milletlerarası hukuk bakımından olduğu kadar milletlerarası hukuka kadar geniş bir çerçevesi olduğu söylenmiştir. Haberde, MC’nin maddi ve manevi anlamda yıpranmış olduğunun altı çizilirken Hariciye Vekili Aras’ın şu ifadelerini yer verilmiştir: “Yese düşen birçok yürekleri kuvvetlendirmekte be dünyaya yeni bir ümid ateşi vermektedir...”⁶⁵ Boğazlar mukavelesinin imzalanmasının hatırası için pullara “Boğazlar mukavelesinin imzası” ibaresi ve tarihi konuşulmuştur.⁶⁶ Ayrıca mecliste Montrö Boğazlar Sözleşmesi’yle ilgili olarak Meclis Başkanı Mustafa Abdülhak Renda, Montrö konferansında elde edilen önemli ve kıymetli neticeleri bildirmek için meclisi davet ettiğinden bahsetmiştir.⁶⁷ Milletvekili Refik İnce (Manisa), “Montröde yapılan mukavelelerin bize temin etmiş olduğu istiklâl –istiklâl zaten kendisinde mevcut idi- bize temin etmiş olduğu muvaffakiyet, yalnız millî olarak kalmamış beynelmilel mücadelelere de nihayet veren bir istikamet almıştır” demiş ayrıca meclisteki diğer vekiller de Montrö Boğazlar Sözleşmesi’yle ilgili övgü dolu sözler söylemişlerdi.⁶⁸

⁶² Yunus Nadi, “Yeni Boğazlar Rejiminin Manevî Kıymet ve Ehemmiyeti”, **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1936, s. 3.

⁶³ Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Soysal, **Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1983.

⁶⁴ Hacer Zorlu Uğur, “Türk Boğazlarının Önemi ve Montrö Sözleşmesi İle Sağlanan Denge Rejimi”, **International Journal Of Afro-Eurasian Research**, (2), 2016, s. 40.

⁶⁵ **Ulus**, 22 Temmuz 1936, s. 1.

⁶⁶ **Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi**, Yer. 67-62-18, 21.07.1936.

⁶⁷ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre V, Cilt 12, İçtima 1, 30.07.1936, s. 302.

⁶⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre V, Cilt 12, İçtima 1, 30.07.1936, s. 312.

SONUÇ

Tarih boyunca güçlü konumda olmak için elde tutulması düşüncesinin hâkim olduğu Türk Boğazları, 1918-1936 yılları arasında uluslararası antlaşmalarla Türk egemenliğini kısıtlayan şartlar içerisinde kalmıştır. Muharebeden yorgun çıkmış ve yeni rejimin yanında inkılaplarla bir dönüşüm içerisine giren Türkiye, bu zor durumdan barışçıl yollarla bu zor durumdan çıkabilmek için çalışmalar yapmıştır. Akdeniz’de İtalya’nın emperyalist emeller besleyerek politikalarını şekillendirmesi Türkiye’nin güvenlik endişelerini arttırmıştır. Çünkü Boğazlar Komisyonu’nun varlığı ve işleyişi, boğazların denetimi ve güvenliği açısından tam bir garanti sağlamamıştır. Gelişen dünya siyaseti içerisinde Lozan Boğazlar Sözleşmesi’nde imzası olan devletlerinde boğazların kontrolünün sözleşme kapsamında bir devletin himayesine bırakma fikirleri ortaya çıkmıştır. Türkiye’nin yaptığı girişimleri basın da yakından takip etmiş ve yabancı basının ilk zamanlarda tarafsız bir tutum sergilediği görülmüştür. Dünya siyasetinde meydana gelen gelişmeler ve Türkiye’nin talebinden vazgeçmemesi neticesinde boğazların kontrolünün Türkiye’ye bırakılması fikri yerleşmiştir. Boğazların siyasi atmosferle birlikte Türkiye’ye bırakılması fikrini dönemin basınındaki değişimde görmekte mümkündür. Netice itibarıyla yapılan Montrö Boğazlar Sözleşmesi’yle Türkiye Boğazlardaki askerden arındırma ve silahsızlandırma konularındaki hükümlerinden kurtularak Misak-ı Milli kararlarına uygun olarak egemenlik haklarını elde edebilmiştir. Sözleşmede muharebe ve sulh durumlarında Türkiye’nin hakları yer alırken maddelerin ayrıntılı olarak ele alındığı da görülmüştür. Bu nedenle belirlenen süre içerisinde tekrardan görüşmeye açık olmasına rağmen sözleşme bugün dahi geçerliliğini korumaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Akşam, 21 Temmuz 1936.

Atabey, Figen, “Lozan Sonrasında Boğazlar Sorununun Çözümü: Montreux Boğazlar Sözleşmesi”, **History Studies**, 5 (5), September 2013.

Atatürk, (Gazi) **Mustafa Kemal**, Nutuk, Kaynak Yayınları, Eylül 2015.

Atay, Neşet Halil, “Montrö Konferansı ve Türk Diplomatları”, **Ulus**, 26 Temmuz 1936.

Atay, Neşet Halil, “Konferans ve Konferansın Son İki Günü”, **Ulus**, 27 Temmuz 1936.

Baltalı, Kemal, **1936-1956 Yılları Arasında Boğazlar Meselesi**, Yeni Desen Matbaası, Ankara 1959.

Bilsel, Cemil, **Dünya Barış Buhranında Boğazlar –Türk Boğazları–**, Dorliyon Yayınları, Ankara 2022.

Birsel, Cemil, **Lozan, Cilt I**, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul 1933.

Bozkurt, Abdurrahman, “Boğazlar Komisyonu’nun Kuruluşu ve Faaliyetleri (1924-1936)”, **Public and Private International Law Bulletin**, 37(1), 2014.

Burgaç, Murat, **Montrö Meydan Muharebesi –Bir Diplomasi Savaşı–**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2021.

Cumhuriyet, 8 Nisan 1936.

Cumhuriyet, 25 Mayıs 1933.

Cumhuriyet, 26 Mayıs 1933.

Cumhuriyet, 22 Haziran 1936.

Cumhuriyet, 23 Haziran 1936.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Yer. 254-712-43, 31. 10. 1931.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Yer. 222-499-7, 08. 04. 1940.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Yer. 67-62-18, 21.07.1936.

ATATÜRK DÖNEMİ DIŞ POLİTİKASINI ETKİLEYEN SORUNLARDAN LOZAN
BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİ VE MONTREUX (MONTRÖ) BOĞAZLAR
SÖZLEŞMESİNE GİDİLEN SÜRECİ

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Yer. 65-48-14,
10.06.1936.

Doğru, Sami, “Türk Boğazları’nın Hukukî Statüsü: Sevr ve Lozan’dan Montrö’ye Geçiş”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 15 (2), 2013.

Dördüncü, Muharrem, “1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1841 Londra Sözleşmesine **Kadar Boğazlar Meselesi**”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 3 (1), 2001.

Ece, Jale Nur, “Tarihten Günümüze Türk Boğazları’nın Geçiş Rejimi ve 80. Yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi”, **VIII. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu**, İstanbul 2017.

Gönlübol Mehmet, Sar Cem, “1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası”, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, Ankara 1996.

Hergüner, Mustafa, **Cumhuriyetimizin İlk Yıllarında Türk Boğazları ve Boğazlar Komisyonu Başkanı Vasıf (Temel) Paşa**, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2004.

Kaya, Furkan, “İkinci Dünya Savaşına Kadar Türk Boğazları Jeopolitiği”, Cilt I, **Karadeniz Araştırmaları**, 2021.

Kazancı, Beytullah, Lozan ve Montrö Andlaşmalarında Türk Boğazları’nın Durumu, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2007.

Kernick, J. W., “Turkey Asks Right To Defend Straits”, **The New York Times**, 17 Haziran 1934.

Meray Seha L., **Olca Osman, Montrö Boğazlar Konferansı Tutanaklar, Belgeler**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2020.

Meray Seha L., Olca Osman, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Çöküş Belgeleri**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2020.

Nadi, Yunus, “Yeni Boğazlar Rejiminin Manevî Kıymet ve Ehemmiyeti”, **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1936.

Ökten, Kazım, Montreux Boğazlar Sözleşmesi, **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi**, Edirne 2008.

Özersay, Kudret, **Türk Boğazlarından Geçiş Rejimi**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara 1999.

Sarıbeyoğlu Skala, Meltem ve Cecanpınar, Hilal, “85. Yılında Montrö Boğazlar Sözleşmesi: Türkiye ve Karadeniz’e Kıyıdaş Devletler Açısından Önemi”, **Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Dergisi**, C 29, S 1, 2021.

Sel, Selma, **Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi (1923-2008)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2009.

Soysal, İsmail, **Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1983.

Şener, Bülent, “Türk Boğazları’nın Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi ve Hukuki Statüsü”, **Tarih Okulu Dergisi**, S 17, Mart 2017.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre V, Cilt 12, İçtima 1, 30.07.1936.

The New Britain Herald, 20 Temmuz 1923.

The Evening Star, 3 Eylül 1933.

The New York Times, 24 Haziran 1936.

The New York Times, 12 Haziran 1936.

Tosun, Hüseyin, “Montrö Boğazlar Sözleşmesi (Boğazlar Sorununda Son Aşama)”, **Atatürk Yolu Dergisi**, C 4, S 13, 1994.

Tukin, Cemal, **Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi**, Üniversite Matbaacılık, İstanbul 1947.

Ulus, 17 Temmuz 1936.

Ulus, 20 Temmuz 1936.

Ulus, 22 Temmuz 1936.

Vank, Deniz, **Boğazların Hukuki Rejimi ve Türk Boğazları**, US-A Yayıncılık, Ankara 1998.

Yalçın, Durmuş (vd.), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2012.

Zorlu Uğur, Hacer, “Türk Boğazlarının Önemi ve Montrö Sözleşmesi İle Sağlanan Denge Rejimi”, **International Journal Of Afro-Eurasian Research**, (2), 2016.